

ՌԻԶԱՐԴ Գ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՏՈՐ III

Լոնդոնից-Սևր,
փետրվար-օգոստոս,
1920

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՌԻԶԱՐԴ Գ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՏՈՐ III

Լոնդոնից-Սևր,
փետրվար-օգոստոս, 1920

ԵՐԵՎԱՆ

2015

70 16

ՀՏԴ. 94(479.25)

ԳՄԴ. 63.3(5Հ)

Հ 854

Աշխատությունը հրատարակության է երաշխավորել
ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտի գիտական խորհուրդը

ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Ռ.Գ.

Հ Հայաստանի Հանրապետություն/ Ռ. Գ. Հովհաննիսյան; ՀՀ ԳԱԱ. Եր.; Տիգրան
Մեծ, 2015. Հատոր III. Լոնդոնից-Սևր, փետրվար-օգոստոս, 1920. – 628 էջ:

Սույն մենագրությունը Հայաստանի Հանրապետության 1918-1920/21 թթ.-ի համապարփակ պատմության երրորդ հատորն է: Բնագիրը, որը հիմնված է մի շարք լեզուներով ծավալուն արխիվային նյութերի՝ փաստաթղթերի ու հրատարակությունների վրա, քառահատոր է, անգլերեն և հրատարակվել է 1971-1996 թթ.-ի ժամանակաշրջանում:

Առաջին հատորում արծարծվել են փոխկապակցված այն հանգամանքները, որոնք ուղենշել են 1918 թ. մայիսին Երևանի շուրջ փոքր հայոց պետության ստեղծումն ու նրա առջև ծառայած ներքին ու արտաքին մարտահրավերները մինչև անկախության առաջին տարեդարձը և 1919 թ. մայիսի 28-ին կառավարության հրապարակած Միացյալ Հայաստանի ակտը, որով Արևելահայաստանն ու Արևմտահայաստանը խորհրդանշորեն հռչակվեցին միացյալ, ազատ ու անկախ մեկ պետություն:

Երկրորդ հատորն ընդգրկում է 1919 թ. Վերսալում Գերմանիայի հետ պայմանագրի կնքումից մինչև Հայաստանի ապագայի հարցով 1920 թ. փետրվարին Լոնդոնում Դաշնակից տերությունների խորհրդակցությունների ժամանակաշրջանը: Այդ ընթացքում Հանրապետությունը ֆիզիկապես և տնտեսապես աստիճանաբար ոտքի էր կանգնել, և արդեն սկսել էր գործել Խորհրդարանը: Չլուծված էին մնացել արևմտահայերին հայրենադարձելու ծրագրի, ներքին մահմեդական խռովությունները, հարևանների հետ տարածքային վեճերը և Միացյալ Նահանգների կողմից Հայաստանի հովանավորությունն ստանձնելու սպասումը: Ժամանակաշրջանն, ամեն դեպքում, ավարտվեց դրական ակնկալիքներով, քանի որ 1920 թվականի հունվարին Դաշնակից տերությունները ճանաչում շնորհեցին Հայաստանի Հանրապետությանը:

Երրորդ հատորը ներկայացնում է Թուրքիայի հետ խաղաղության պայմանագիր մշակելու և հայկական նոր, միացյալ պետության սահմանները վճռելու նպատակով 1920 թ. Լոնդոնում ու Սան Ռեմոյում Դաշնակիցների գումարած խորհրդածողովները: Չկարողանալով համաձայնության գալ սահմանների հարցով՝ Եվրոպայի Դաշնակիցները ԱՄՆ նախագահ Ուիլսոնին խնդրեցին հանդես գալ իբրև վերջնական իրավաբար, որպեսզի Միացյալ Նահանգներին կրկին ներքաշեն խաղաղության գործընթացի մեջ և, Դաշնակիցների կողմից հայ ժողովրդին տված խոստումները չիրագործվելու դեպքում, կարողանան մեղադրել աներիկացիներին: 1920 թ. օգոստոսի 10-ին սուլթանի կառավարությունը վերջապես ստորագրեց Սևրի դաշնագիրը, որով ճանաչեց Հայաստանի Հանրապետությունը, ներառյալ Վանի, Բիթլիսի, Էրզրումի ու Տրապիզոնի նահանգների այն մասերը, որոնք ԱՄՆ նախագահը հետագայում հատկացնելու էր հայկական միացյալ պետությանը: Սակայն, Կարմիր բանակի Կովկաս մտնելով, Ադրբեջանի խորհրդայնական միացյալ պետությանը: Բաղադրյալ թեև ձախողված, բայց երկիրն ապակայունացրած Մայիսյան ապստամբությամբ և Հայաստանի տարածքի վրայով իրար հետ ցամաքային ուղիղ կամուրջ բացելու նպատակով Խորհրդային Ռուսաստանի ու Ազգայնական Թուրքիայի համագործակցությամբ Հայաստանի անկախությունը լուրջ սպառնալիքի տակ էր: Մնում էր տեսնել, թե Բրիտանիայի կողմից գեներալ մեծապես ուշացած առաքումը 1920 թ. ամռանը բավարար կլինե՞ր հաղթահարելու Հայաստանի առջև ծառայած վտանգը:

ՀՏԴ. 94(479.25)

ԳՄԴ. 63.3(5Հ)

The Republic of ARMENIA

VOLUME III
From London to Sèvres
February–August, 1920

•
RICHARD G. HOVANNISIAN

UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS
BERKELEY • LOS ANGELES • LONDON

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՔԱՐՏԵՁՆԵՐԻ ՅԱՆԿ	vi
ՆԱԽԱԲԱՆ	vii
ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	xvii
1 ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ	1
2 ԼՈՆԴՈՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԸ	25
3 ՍԱՆ ՌԵՄՈՆ ԵՎ ՀԱՅԵՐԻՑ ՁԵՐԲԱԶԱՏՈՒՄԸ	87
4 ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՀԱԿԱՍԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. ԿԱՐՍ ԵՎ ՂԱՐԱԲԱՂ	139
5 ԲՈԼՇԵՎԻԿՅԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐՆ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՈՒՄ	211
6 ՍԱՅԻՍՅԱՆ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ	255
7 ԲՅՈՒՐՈ-ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	311
8 1920 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՍԱՌԱՅԻՆ ԱՐՇԱՎՆԵՐԸ	355
9 ՋԵՆՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ ԵՎ ԲԱԹՈՒՄԻ ՀԱՐՑԸ	397
10 ՀԱՅՈՑ ԳՈՐԾԵՐՆ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ	449
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ	535
ՍԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	543
ԱՆՎԱՆԱՅԱՆԿ	581

ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, 1920 Թ. ԱՄԱՌ-	5
2. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ – ԹՈՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆ	36
3. ԿԱՐՍԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՉԸԼԴԸՐ, ՁԱՐՈՒՇԱՏ, ԱՂԲԱԲԱ	147
4. ՊԱՅՔԱՐ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՄԱՐ, 1920 Թ.	179
5. ՋԱՆԳԻՔԱՍԱՐԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ	360
6. ՓԵՆՅԱԿԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ	366
7. ԱՐԱՔՍԻ ՍՏՈՐԻՆ ՀՈՍԱՆՔԻ ՀՈՎԻՏԸ	379

ՌԻԶԱՐԴ Գ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ**

ՀԱՏՈՐ III

Լոնդոնից-Սևր,
փետրվար-օգոստոս, 1920

Պատվեր՝ 45:

Չափսը՝ 70x100/16: 39.25+0.5 ներդիր տպ. մամուլ:

Տպագրված է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչության տպարանում